

Sedmihradsko – pestrá paleta etnik
Jan M. Blažek

Sedmihradsko, Transylvánie. Dvě romantická jména jako z pohádky, která označují západní část dnešního Rumunska. Zatímco první z nich je přesným překladem německého Siebenbürgen, základem druhého je latinské slovo silva – les. Zmíněný název tedy shodně s rumunským Ardeal a maďarským Erdély dává tušit, že se jedná o zemi lemovanou hustými lesy na úbočí Karpat. Mohutné středověké hrady a malebná městečka (či alespoň to z jejich center, co bylo do dnešních dob zachováno) na jedné straně a úchvatná divoká příroda na straně druhé jsou skutečně tím, co nejlépe charakterizuje krásy tohoto kraje a láká rostoucí počet méně bojácných turistů. Zvídavější poutník však zajisté ocení i pohled na originální mozaiku kultur, tradic a náboženství, kterou v Sedmihradsku, oblasti od pradávna ležící na místě civilizačního švu, po staletí vytvářela pestrá směsice jeho národů. Dějiny a současnost sedmihradských etnik ale bohužel nevyprávějí jen o plodném vzájemném ovlivňování a spolupráci, ale i o konfliktech, skryté nenávisti a ignoraci.

My tu byli první!

Náhodný rumunský návštěvník zabloudí v převážně maďarském městečku v sedmihradské župě Harghita. Marně hledá vlakové nádraží, až na protější straně chodníku potká dvojici domorodých mladíků. Přejde k nim, ptá se rumunsky na cestu. Maďaři se tváří, jako že nerozumí. Rumun zkouší své znalosti francouzštiny, ruštiny a němčiny, ale bezvýsledně, a tak zklamaně odchází. Po chvíli se jeden z Maďarů otočí ke kamarádovi s poznámkou: "Ani neví, kde je tu nádraží. A pak že tu jsou už tři tisíce let."

Tato anekdota jemně a velice výstižně přibližuje podstatu vztahu a sporů mezi většinovými Rumuny a Maďary, kteří v Sedmihradsku tvoří nejpočetnější menšinu. Až do roku 1919 bylo Sedmihradsko více či méně integrovanou součástí Uherského království, kromě období tureckého vpádu, kdy bylo asi sto padesát let formálně samostatné. Po 1. světové válce připadlo na základě Trianonské smlouvy Rumunsku, společně s historickými oblastmi Banát a Partium, kterými se pro zjednodušení nebudeme zabývat jednotlivě. "Nem, nem, soha!" (Ne, ne, nikdy!) hlásalo tehdy tisíce rozhořčených hrdel a nápisů v maďarských oblastech tohoto území i mimo něj, ale nebylo jim to nic platné. Uhersko tehdy přišlo o dvě třetiny svého území a třetina etnických Maďarů se octla mimo nově vzniklý stát – největší část právě v Rumunsku.

Z hlediska rumunsko-maďarské problematiky šlo o přelomovou událost, která umožnila, aby maďarizační politiku (prosazování maďarštiny jako úředního jazyka a naopak potírání rumunské řeči, kultury i pravoslavného náboženství, praktická neexistence rumunskojazyčného školství), která vládla od 70. let 19. stol., tedy od rakousko-uherského vyrovnání, kdy Sedmihradsko přišlo o svou tradiční autonomii, mohla vystřídat ta samá politika v bledě modrém, tentokrát ale řízená z Bukurešti. V každém velkém městě rostly jako houby po dešti betonové ortodoxní katedrály, v některých městech dokonce přímo na místě starého katolického či kalvínského (tedy maďarského) kostela. Nesporně pozitivní fakt rozkvětu rumunského školství byl znehodnocován rapidním úbytkem výuky v jiných jazycích, tedy opět zejména v maďarštině. Protimaďarské zaměření měla i poválečná pozemková reforma a nové rozdělení žup, jejichž hranice měly účelově takovou podobu, aby procentuální zastoupení Maďarů bylo pokud možno co nejmenší. Maďarům bylo za někdejší národnosti

útlak opláceno stejnou mincí, dělo se tak ale ve státě, jehož existence byla opodstatňována wilsonovskou formulí práva na sebeurčení. Ve státě, který oficiálně podporoval konvence Společenství národů o ochraně národnostních menšin, nikoli už v polofeudálním uherském "žaláři národů".

Tisíce Maďarů Sedmihradsko na přelomu let 1919/20 opustily a usídlily se v okleštěném novém Maďarsku, pozvolná migrace v tomto směru trvá až do dneška. Většina těch, kteří se rozhodli ve své vlasti zůstat, tvrdošijně však odmítala stávající politické uspořádání jako nepřirozené a pouze dočasné a s nadšením přivítala revizi hranic za 2. světové války, kdy se polovina Sedmihradska stala součástí fašizujícího Maďarska (zatímco zbytek zůstal fašizujícímu Rumunsku). V roce 1945 se ale hranice posunuly zpět do předválečného stavu, po mírném oteplení vztahů v době nástupu komunismu následovala drastická rumunizace podle megalomanských představ Nicolae Ceaușesca.

Jeho násilná kolektivizace zemědělství se samozřejmě neblaze dotýkala všech rumunských občanů, ale Maďarů zvláště. Tradiční vesnice byly nahrazovány jakýmsi panelákovými "socgorody", v rámci tohoto naštěstí nikdy plně nerealizovaného projektu docházelo i k masovým přesunům obyvatelstva. Cílem celé dlouholeté akce měla být nejen výchova nového, lepšího, socialistického člověka, ale i změna etnické skladby země a posílení rumunského elementu v tradičně nerumunských oblastech.

Vraťme se ale k úvodní anekdotě. Pro rumunsko-maďarský spor o Sedmihradsko, který se záhy rozšířil z roviny prakticky politické i do roviny intelektuální, je totiž charakteristické, že obě etnika sama sebe považují za autochtonní, tedy prapůvodní obyvatelstvo země, a své sousedy potom za cizácké přistěhovalce (a to navzdory skutečnosti, že Rumuni i Maďaři žijí v předhůří Karpat prokazatelně již několik století, tedy dost dlouho, aby jim objektivně muselo být přiznáno jisté "domovské právo"). Své náhledy příslušníci obou národů a jejich historici (často nehodni tohoto titulu) opírají nejen o historická fakta, ale s oblibou i o neprokazatelná tvrzení, svévolnou manipulaci s dějinami, jednoduše o mýty, nad nimiž nestranný pozorovatel může jen kroutit hlavou. V srdcích nacionalistických zaslepenců na obou stranách ale tyto mýty stále žijí.

Příchod Maďarů do Karpatské kotliny je spolehlivě datován do konce 9. století a ani nejjobratnější manipulátor s tím nic nesvede. Široký prostor k volné interpretaci ale nabízí nejasný původ Sikulů (maďarsky Székelyek, rumunsky Secui), dnes pomadžarštěné etnografické skupiny, dříve snad vlastního národa. Sikulové dodnes obývají oblast na západ od Karpat, dnešní župy Hargitha a Covasna, kde tvoří nejkompaktnější maďarské osídlení v rámci celé Transylvánie. Ve středověku byli pověřeni ostrahou uherských hranic před nájezdníky z východu, za což se jim dostávalo mnoha privilegií, podléhali přímo králi a často se honosili šlechtickými tituly. Potud fakta.

Odkud a kdy ale Sikulové do své vlasti přišli? Jejich vlastní pověsti a s nimi i hrstka romantických maďarských historiků 19. století o nich hovoří jako o potomcích Hunů, kteří v zemi pod vedením Attilova syna Irnika (v sikulské tradici nazývaného králevic Csaba) zůstali, aby vyčkali návratu svých bratrů, uprchlých po porážce zpátky na východ. Těmito bratry byli prý Arpádovi Maďaři, kteří se potom se Sikuly o plných pět století později s otevřenou náručí přivítali a poděkovali jim, že jim v jejich zaslíbené vlasti "drželi místo".

Střízlivější teorie, s jejichž zastánci je možno se dodnes setkat, tvrdí, že Sikulové jsou potomci několika maďarských kmenů, příšlých do Karpatské kotliny už v 6. století společně s Avary. Bylo-li by toto tvrzení možno prokázat, znamenalo by, že Maďaři osídlili svou vlast o tři sta let dříve, než se obecně předpokládá. Podle některých rumunských představ jsou zase Sikulové potomci Kumánů, pohanského turkického etnika, které do Uher uprchlo před mongolskými hordami až ve 13. století. To by naopak jejich příchod posouvalo několik

desetiletí za dobu, kdy je v Sedmíhradsku poprvé prokázáno osídlení rumunské (resp. valašské). Zazněly dokonce i názory, že Sikulové nejsou než pomadžarštěnými Rumuny – to tvrdil dokonce i sám velký Ceaușescu. Dnes se však jako nejpravděpodobnější jeví, že se tito hrdí hraničáři do Transylvánie dostali zcela prostě společně s Maďary, šlo asi o turkické, možná volžsko-bulharské kmeny, podílející se na maďarských válečných taženích a později přejímajících řeč a kulturu svých maďarských soupeřů.

A za co se považují Rumuni? "Rumuni jsou vedle Řeků a Albánců nejstarším národem jihovýchodní Evropy," dočteme se v aktuálním vydání rumunských dějin, vyšlém nedávno i česky. Sousoší vlčice kojící Romula a Rema, která zdobí mnohá náměstí sedmíhradských měst, jakož i kopie Trajánova sloupu v Bukurešti dávají tušit, co že je zač tzv. dáko-románská teorie, podle níž se etnogeneze Rumunů datuje vítězstvím císaře Trajána nad indogermánským kmenem Dáků (r. 106) a následným polatinštěním celé Dácie (oblast dnešního západního Sedmíhradska). Nacionalistický diktátor Ceaușescu posunul údajné kořeny rumunského etnického vědomí ještě hlouběji do historie, když dáckého panovníka Burebistu z 1. století př. Kr. označil za praotce rumunského národa.

Maďaři by zase rádi viděli Rumuny spíše jako romanizované Tráky, jejichž pravlast ležela v centrálním Balkánu. Tito pastevečtí potomci Tráků kočovali po celém Balkánském poloostrově podobně jako dnes už vymírající etnika Aromunů a do Sedmíhradska začali výrazněji pronikat až po jeho osídlení Maďary. Nestranně je třeba přiznat, že ani jednu z těchto protichůdných teorií nelze plně potvrdit (ale ani vyvrátit) a výskyt rumunské populace v Sedmíhradsku je tedy pravděpodobně způsoben oběma faktory.

Ať už přišli kdykoli a odkudkoli, před příchodem nacionalistických ideologií bylo soužití Rumunů s Maďary ne-li přímo idylické, pak alespoň nekonfliktní. V rámci feudálního státu měla totiž obě etnika své specifické sociální a ekonomické role, nekonkurovala si a vzájemně se potřebovala. Rumuni byli zejména horalé, dřevaři a pastevcí, Maďaři se věnovali zemědělství (kromě šlechticů, kteří se rekrutovali výhradně z řad maďarsky hovořících či pomadžarštělých jedinců). Města potom zakládali a obývali Němci.

Prodám Němce. Zn.: Drazé

Při procházce takovými sedmíhradskými městy jako je Brașov (německy Kronstadt, maďarsky Brassó) s jeho proslulým Černým kostelem, Sibiu (Hermannstadt, Nagyszeben) s jeho barokním palácem a gotickým evangelickým kostelem či třeba Șighișoara (Schässburg, Segesvár) s hradní věží opatřenou barokními hodinami z roku 1648, lehce nabydeme dojmu, že jsme se právě octli v některém historickém městě v Německu či třeba v Praze. Tato stará německá města si přes dosud ne zcela uspokojující stav svých památek, na jejichž údržbu za komunistické diktatury možná dokonce úmyslně nebyl kladen důraz, stále udržují pitoreskní ráz, který jim vtiskli jejich zakladatelé a původní obyvatelé.

První Němci v Sedmíhradsku (Maďaři jim zjednodušeně a mylně říkali Sasové, Němci však později toto označení přijali za své, ač většinou pocházeli z přelidněného Porýní) byli na řídké osídleném území usazováni uherskými panovníky od 13. století. Tento počín měl velký význam pro rozvoj celého království, Sasové byli ekonomicky i kulturně na vysoké úrovni. Požívali značné autonomie, sami si volili své starosty i vyšší představitele, ale král i ostatní šlechta to trpěli – saské příspěvky do královské pokladny totiž nebyly zanedbatelné. V i na středověké poměry dosti zaostalé Transylvánii došlo pod vedením Sasů k rychlému rozvoji řemesel, obchodu a hutnictví. Po stránce kulturní znamenala jejich přítomnost zapojení

Sedmihradsko do soudobého duchovního života v Evropě. Po vystoupení Martina Luthera se všichni sedmihradští Sasové jako jeden muž stali jeho stoupenci, což ještě potvrdilo jejich výlučnost ve vztahu k ortodoxním a zčásti uniatským Rumunům a katolickým či kalvínským Maďarům.

Druhou, značně mladší německou skupinou jsou tzv. Švábové z Banátu, oblasti, která přes svůj odlišný historický vývoj bývá dnes pro zjednodušení zahrnována pod Sedmihradsko. Tito Němci sem přišli poté, co Habsburkové dobyli Banát na Turcích (1718) a potřebovali získané území osídlit. Spolu s Němci z Rakouska a Bavorska přišli i jejich soukmenovci ze Šumavy, o něco později potom Češi, kteří v počtu několika tisíc dodnes obývají pár banátských vesnic. Švábové, jak už místa jejich původu napovídají, jsou na rozdíl od Sasů přesvědčenými katolíky a věnují se převážně zemědělství a obchodu s jeho produkty.

Ať už v Sedmihradsku vládl kdokoli, Rumuni či Maďaři, s ekonomicky silným německým obyvatelstvem si to nikdo nechtěl rozházet. Němci v poklidu prosperovali na svých územích, trvali na své autonomii, ale neměli žádné mocenské nároky a není mi ani známo, že by se kdy někdo z nich snažil odvozovat svůj původ například od Vizigótů. Po roce 1919 Maďaři houfně prchali, ale Němci neměli proč, nic zásadního se pro ně neměnilo. O to tragičtější dopad měla na toto etnikum 2. světová válka a po ní následující éra komunismu.

První vlna emigrace Němců ze Sedmihradska byla podnětána nacistickým režimem, tisíce Němců odcházely do své "vlasti" v rámci projektu Heim ins Reich (Domů do říše). Ještě větší část (asi 50 tisíc lidí) ustupovala na konci války spolu s německou okupační armádou, další se vystěhovala v letech 1945–47. Mimo to bylo asi 80 tisíc rumunských Němců deportováno do SSSR, kde se podíleli na obnově válkou zničené země. Jen malá část z nich se později do Rumunska vrátila.

Nevábná ekonomická i právní situace za Ceaușescova režimu podnítila u mnoha sedmihradských Němců snahu dostat se do prosperující NSR, která jim otevírala své brány. Ale diktátor, který například odchod Maďarů všemi prostředky podporoval, se k emigraci hospodářsky důležitých Němců stavěl zprvu nekompromisně odmítavě. Nakonec k ní ale svolil - pod podmínkou, že mu německá vláda bude vyplácet horentní částky na hlavu každého německého vysídlence. Čím vzdělanější a výkonnější ten který jedinec byl, tím víc za něj Ceaușescu požadoval. Podobný obchod s lidským masem prakticoval nakonec i v případě Židů, které prodával do Izraele.

Po pádu komunistického režimu se Němcům naskytl možnost dostat se do Německa i zadarmo – a masově ji také využívají. Téměř osmisetletá historie německého osídlení pod Karpaty se v 21. století pravděpodobně uzavře. Z dříve více než sedmisettisícové menšiny v dnešním Sedmihradsku nalezneme sotva desetinu. Ač v zemi toto etnikum dodnes rozvíjí relativně bohatou kulturní činnost (vydávají se knihy a časopisy v němčině, německy vysílá i rozhlas a televize, hrají divadla, funguje i síť německého školství podporovaná ze Západu) svoji budoucnost v Sedmihradsku si z místních, zejména mladých Němců umí představit jen málokdo.

Při návštěvě Brašova jsem se dal do řeči s jedním svým vrstevníkem německé národnosti. Mluvil se mnou čistou moderní němčinou, přestože doma ještě používali archaický saský dialekt. Vyprávěl, že dvě třetiny jeho spolužáků z gymnázia už studují či pracují v Německu. Na mou otázku, zda o tom sám uvažuje, odmítavě vrtěl hlavou. "Já se chystám do Rakouska," dodal po chvíli.

Proti společnému nepříteli

Mnohokrát v historii se už ukázalo, že výše popisované národy Sedmihradska jsou ve svých vzájemných žabomyších sporech ochotny na čas ustát a spojit se proti společnému nepříteli – například proti Turkům. Jako pozitivní signál bylo interpretováno i protikomunistické povstání z konce roku 1989, které započalo v banátském Temešváru (Timișoara, Temeschburg) jako zpočátku menšinový problém poté, co byl bezpečnostní službou Securitate zatčen maďarský pastor László Tökes. Na protestních akcích za jeho propuštění se však vedle Maďarů podíleli i Rumuni, Němci a Srbové.

Naděje a pozitivní očekávání spojená s faktem, že rumunská etnika společně svrhla svého conducatora, však vzala za své hned následujícího roku, kdy státní moc v Tîrgu Mureș (Marosvásárhely) jen nečinně přihlížela při rumunsko-maďarských nepokojích a nezabránila násilnostem namířeným proti Maďarům. Ihned poté se v zemi objevilo několik rumunských nacionalistických organizací jako například Vatra Romanesca (Rumunská vlast), která si za jeden ze svých cílů klade očištění Sedmihradska od Maďarů.

Za nechtěného společného nepřítel v Sedmihradsku a i jakéhosi obětího beránka sociálních problémů je možno označit romskou populaci. Počet Romů v Sedmihradsku dosahuje podle kvalifikovaných odhadů jednoho milionu, přestože údaje z oficiálního sčítání obyvatelstva jsou výrazně nižší – mnoho Romů se z obavy před diskriminací či z jiných důvodů hlásí raději k národnosti rumunské, maďarské či jiné.

V Sedmihradsku žije dnes většina rumunských Romů, ale pronikat sem ve větší míře začali až po roce 1864, kdy bylo v sousedním Valašsku a Moldavsku zrušeno otroctví a dřívější "sclavi țiganești" získali rumunské občanství a svobodu. I zde, stejně jako jinde v Rumunsku, musí Romové dodnes čelit řadě předsudků a jsou často vystavováni pronásledování. Po pádu Ceaușescovy diktatury byli naprosto bezdůvodně obviňováni z kolaborace s režimem, což zavedlo příčinu k několika drastickým pogromům, například v romské vesnici Hădăreni, která byla do základů vypálena. Smutným faktem je, že se na nich často svorně podíleli Rumuni i Maďaři.

Demokratizace poměrů a přibližování Rumunska evropským strukturám jsou však jistým příslibem, že by sedmihradská etnika včetně Romů v budoucnu mohla spolupracovat, a to i bez společného nepřítel. V posledních letech je možno zaznamenat novou ideologii transylvanismu, tedy sedmihradského regionalismu, která se šíří napříč etnickými hranicemi a přeje si harmonický rozvoj všeho sedmihradského obyvatelstva.

autor je studentem kulturologie a maďarštiny na FF UK